

Poljudni članek
UDK 340.134:061.1EU(497.4)

O čem govorimo, kadar govorimo o »našem« pravu

KATJA BOŽIČ,
Služba Vlade Republike
Slovenije za zakonodajo

1. Besede in nevarna razmerja

*Jezik misli in pesni za nas – to pomeni: s tem ko mislim in govorim,
svojo misel umeščam v miselni svet, ki je podvržen svojim posebnim zakonitostim.
Gustav Radbruch*

Rada imam besede. Rada jih parim, spletam in razpletam. Rada jih pošiljam v razne smeri in opazujem, kaj se iz njih rojeva in kaj postajajo, kako se razživijo ali zamrejo, v kakšne misli se iztečejo ali v kakšne izrodke se namnožijo. Z njimi je včasih preprosto, lahkotno in neznansko zabavno, drugič se njihove povratne zanke s silo vračajo kot opomin, da znajo biti konji.

Ker jih imam rada, se trudim z njimi ravnati spoštljivo. Najsi gre za vsakodnevni besedilni korpus ali zahteven strokovni diskurz. Vsako polje izrečenega ali zapisanega terja odgovornost, ki se povečuje s potencialnimi posledicami vpliva besed. In kadar so te tkivo, iz katerega gnetemo vsebino, ki bo kot pravna norma za nekoga pravno zavezujoča, je taka odgovornost še kako na mestu. Zato govoriti o pravu in govoriti pravo ni govoriti o ljubezni¹ in ne govoriti ljubezen. Ne da bi s tem slednjo kakorkoli podcenjevala ali jo odvezovala zavezujočnosti, se razume. In, če dobro pomislim, tudi to dvoje ni tako vsaksebi. Srečko Kosovel bi ljubezen z enim temeljnih postulatov pravnega sveta povezal takole:

*Mi smo prepričani, da bo le v času Pravice
nastopila med ljudmi ljubezen kot pogoj,*

¹ Beseda ljubezen je izbrana predvsem zaradi navezovanja na naslov prispevka kot parafrazo znamenite kratke zgodbe Raymonda Chandlerja O čem govorimo, kadar govorimo o ljubezni.

*cilj in vsebina življenja posameznika
in človeštva, ljubezen kot faktor,
ustvarjajoč iz človeštva enoto,
ki je pogoj večnemu miru.*

2. Kam, zakaj in kako?

*Zakaj ne umre tudi žlica?
Zakaj drevo cvete, zakaj?
Zakaj miličnika sred' ceste
ne zapiše policaj?*

F. M. Ježek

Temu prispevku bi lahko očitali, da njegov pristop ne pritiče strogo tistemu, ki bi ga terjal pravniški diskurz. Ker se njegove niti ne vijejo, kot bi pričakovali od strokovnega članka, in se ne opira na bibliografijo, ki bi pokala od referenc na pravniške korifeje. Ker se pomembne strokovne zagate še kako odražajo tudi v odnosu do prava v vsakdanjem življenju oziroma iz njega pogosto izhajajo, se mi je zdelo smiselno, da prek navidezno drobnih vsakdanjosti in v svobodnejšem slogu morda dregnem v kak ozir, ki je vse prej kot zanemarljiv. Ta prispevek je torej želel postati predvsem pot iskanja odgovorov na vprašanja, ki jih zastavljam sama sebi vedno bolj pogosto. Ker ugotavljam, da so ključna za druga vprašanja, ki si jih zastavljam vedno bolj pogosto. (In so tesno povezana z zgornjim začetkom, ki je zgolj eden od namigov.) In pri tem početju nikakor nisem osamljena. (Lahko bi rekla: žal. Pa ne bom.) Vprašanja so resna reč. Brez njih nas marsikje ne bi bilo, brez njih marsikaj ne bi nastalo in brez njih marsikomu nebo ne bi prijazno modro mežikalo nazaj. In tako naprej.

3. Pogled čez rame

In vendar je že skrajna ura, da se zaveš, kaj je svet, čigar drobec si ...

Mark Avreljij Antonij

Ob okroglih obletnicah se, tako pravijo, spodobi ozreti nazaj in reflektirati doživeto. Tako bi se dalo ob letošnji deseti obletnici pridružitve Republike Slovenije Evropski uniji (v nadaljevanju EU) zastaviti vrsto izzivalnih vprašanj in primerjati današnjo podobo s tisto, ki nas je prepričala, da smo postali del te družine. Približno to v tem času počne marsikdo. In se do tega dejstva opredeljuje iz takih ali drugačnih razlogov, s takimi in drugačnimi (ne)analizami, (ne)ekspertizami, v takih in drugačnih (ne)družabno (ne)družbenih omrežjih. Kot pravnica občutim dejstvo članstva vsak dan pri svojem delu, kot državljanka ene od članic EU vsak

dan pri teh in onih življenjskosti. Zato lahko svoje prispevam le iz zornega kota nekoga, ki je hkrati eno in drugo. Iz te simbioze me zato bolj kot številke in grafi zanimajo na videz preproste stvari, ki pa se zdijo ključne.

4. Igra asociacij

Slovar slovenskega knjižnega jezika:

právo -a s (a) – pravila, ki urejajo odnose v določeni družbeni skupnosti in določajo kazni za kršitev teh pravil

Pravo:

odvetnik, sodišče, pravica, zapleteno, problemi
skrbeti za to, da je vse prav, red, študioznost, iskanje »lukenj«, prijatelji pravniki
poštenost, mednarodno pravo, pravičnost, sodstvo
pravica, enakost, red, birokracija, sodišče
sodnik, odvetnik, pravičnost, tehcnica, krivica
poklic, stroka, pravica, študij
pravica, predrago, boj, varnost, laž
pravičnost, sistem, družba, presoja, zakon
jus, slepa/slepota, pravnik, ustava, red
sodišče, odvetnik, pravičnost, sodnik, zakonodaja
sodstvo, odvetniki, denar, laž, krivica
red, zakon, pravila, pravično, za vse enako
sodišče, tehcnica, kuta, papir, leseni opaz
pravičnost, presoja, ravnotežje, dobro, ureditev razmerij
red, Dante, moč, oblast, pravica
komplikacija, zavozlanost, ameriški filmi, dolgi, vrinjeni stavki, živčni zlom
pot, proces, formalnost, jasnost, usklajenost
država, neučinkovitost, suhoparnost, obrazci, birokracija
odvetniki, denar, zakon, kazni, študij
urejenost, kompromis, tehtanje, pravičnost, zakon

Naše pravo:

zapleteno, počasno, slabo, zakon, odvetnik
država, počasnost, pristranskost, strah
dvom v poštenost in pravičnost, neskladje z mednarodnim pravom, prilagojeno oz. neprilagojeno
pravo »našim« razmeram
zmeda, birokracija, dolgi postopki, luknje v zakonu, korupcija
kaos, krivica, korupcija, nesposobnost, birokracija
groza, nepravna država, zavlačevanje, ni pravice, v riti
krivica, predrago, varnost, policija, politika

enake kot pri pravu nasploh
 pravna država, legitimno, samovolja, ustavno pravo, politična ureditev
 ... je v riti, sodišča, naša pravila, polno lukenj, neenakost
 sprenevedanje, politikantstvo, prikrivanje, manipulacija, koruptivnost
 red, zakon, luknje v zakonu, včasih prezapleteno, rigidno
 ustavno sodišče, SVZ, državni zbor, papir, pisrs
 pravičnost, bližina zaupanja, dobro delo, ravnotežje, objem
 zloraba, nekreativnost, Zdenko Matoz, ceh, dlakocepstvo
 komplikacije, zavozlanost, dolgi, vrinjeni stavki, živčni zlom, množica pred sodiščem s transparenti
 slovensko, preobsežnost, spremembe, hitrost, neuskklajenost
 neučinkovitost, ustava, parlament, bedaki, korupcija
 počasnost, korupcija, sodni mlin, ustavni sodniki, nespoštovanje
 počasnost, kompromis, zakon, usklajevanje, protislovnost

Nobena od družin zgornjih asociacij ni moja. Nabrale so se v mislih dvajsetih znancev in prijateljev. Ki jim je skupno, da so državljani Republike Slovenije z volilno pravico in niso pravniki. Vzorec seveda ne more biti reprezentativen in dvom o objektivnosti rezultatov je vsekakor na mestu. Ker je bil tudi namen neobjektivno zajeti nekaj ljudi, za katere osebno menim, da niso družbeno apatični, in v tem okviru potipati (pravzaprav preveriti) splošno občutje glede nekaterih odnosov znotraj tega, kar bega tudi mene samo, in glede nekaterih bolj ali manj razumnih odvodov, ki generirajo intenzivne tozadevne aktualne razprave.

Če primerjamo zgornji iztočnici, so asociacije na besedo »pravo« vrednostno relativno uravnotežene (pri čemer si avtorica precej samovoljno in prav nič znanstveno korektno drzne vrednostno presojati izjave in jih s svojimi osebnimi moralno-vrednostnimi vatli deliti na tiste s pozitivnim ali negativnim prizvokom ter nevtralne). Zanimiv pa je radikalen porast asociacij z negativnim prizvokom, ko se pojem pravo v premislek ponudi v ozaljšani zvezi »naše pravo«. Vsakodnevni diskurz na zelo različnih ravneh je precej enoten: da je naš pravni red kaotičen, zapleten, birokratski, neživljenjski, nepravičen, zato ni bilo pričakovati, da bi bil ta asociacijski odziv radikalno drugačen.

Tudi razlika med odzivi na »pravo« in »naše pravo« je pričakovana in sploh ne presenetljiva. Zelo podoben negativen odnos lahko namreč zaznamo, kar zadeva odnos do »našega prava« na širši ravni, v vsakodnevnih razmerjih (kar je eno od ključnih opazanj, iz katerih izhajam). To napeljuje na niz vprašanj, ki se, vsaj ko se zlagajo v mojem miselnem toku, ujamejo v temeljnem pojmu, ki se ga dotikajo: zaupanje. Zaupanje v pravo, v pravno varnost in pravno državo, zaupanje kot temeljna podstat, kot kvaliteta, ki naj bi bila imanentna odnosu do tistega prava, ki ga ljudje doživljamo kot legitimno, torej kot tisto, kar je, zelo poenostavljeno rečeno, sprejemljivo in upravičeno.

5. Med zaupanjem v pravo in zaupanjem v državo

*Kar človek izzove, mora tudi prenesti, pravi mama,
kadar čebelam labkomiselno križam pot pri letu.*

Maja Haderlap, Angel pozabe

Pravo naj bi bilo pri urejanju družbenih razmerij čim bolj stalno in trajno, predvidljivo, da bi lahko govorili o pravni varnosti. Načelo varstva zaupanja v pravo je kot eno temeljnih načel pravne ureditve zajeto v načelu pravne države. Kakorkoli obračamo, lahko ugotovimo, da zaupanje v pravo v resnici pomeni zaupanje v ljudi, kajti ljudje so tisti, ki zakone pišejo in izvajajo. Predvidljivost in zanesljivost prava sta zato vedno kakovost ljudi, in ne nekih brezosebnih pravnih norm. Vprašanje pa je, ali se tega dovolj zavedamo.² Nedvoumno je, da nezaupanje v pravo implicira krepko omajano zaupanje v državne institucije, torej v ljudi, ki pravo sooblikujejo, sprejemajo in izvršujejo.

Ker se s to tezo čutim posredno izzvana tudi sama in ker sem v teh kriznih časih več kot sita pavšalnih zmerljivk, ki nas državne uradnike (ali kar vso javno upravo) vse mečejo v isti koš, nekaj besed. Ne v opravičilo, morda le v pojasnilo. Vsi državni uradniki nismo paraziti, nismo lenuhi in nismo državni sovražniki. Zato je nepošteno, da jih kot dežurni krivci nekritično dobivamo po grbi za vse grehe, ki so zlasti v tem težkem obdobju priplavali na gladino. Res je, da marsikaj teče precej drugače (manj učinkovito in organizirano) kot v kakem dobro naoljenem, urejenem in motiviranem podjetju. Marsikak svež, kritičen pristop bi prišel prav in premišljen preprič *modus operandi* bi naredil več koristi kot škode, vendar pa splošna podoba lenega, ignorantskega, parazitskega življa ni podoba vseh nas, zlasti pa ni edina podoba. Toda v času iskanja krivcev, trendovsko pompoznega novičarstva in lakote po slabih vesteh česa drugega najbrž ni pričakovati (kar je žal spet posploševanje, ki marsikomu dela krivico, a o ustreznem odnosu medijev, ki pomembno vplivajo na javno mnenje, do prava in institucij na tem mestu ne bomo izgubljali besed). Skrbi me, da bomo na tak način počasi izgubili voljo še tisti, ki zaenkrat radi in (verjamem, da) dobro opravljamo svoje delo. Nedvoumno tudi mi čutimo zgrešene poti, opozarjamo na poblaznele kompase in marsikdaj pogrešamo zdravo pamet. V pogledu, ki ga državni uradniki, ki sooblikujemo svet slovenskih predpisov, kot operativno telo čutimo (hierarhično in širše sistemsko mišljeno) od zgoraj navzdol, je še vedno premalo razumevanja za izjemen pomen kakovostnega normiranja, za nujno vpletenost vseh zainteresiranih, da bi bile rešitve, ki se sprejemajo, čim bolj legitimne. Slednje seveda ne sme pomeniti nekritičnega, populističnega odločanja in pravnega relativizma, ampak predvsem pripravo strokovno celostno podprtih in utemeljenih predpisov, vključno s kvalitetno pripravljenimi celovitimi ocenami stanja, analizami in temeljitimi obrazložitvami.

² Povzeto po Cerar.

Ob siceršnjem dobrem poznavanju širšega pravnosistemskega ustroja je treba dati odločno težo tako tehničnim pristopom, formalnologičnim pravilom kot tudi (pred)razumevanju v smislu upoštevanja iracionalnih dejavnikov, med njimi pravnega občutka v smislu izkustveno sprejetega in izoblikovanega občutka kot izraza pravne kulture.³ Od prepleta racionalnih in iracionalnih dejavnikov, vključno z dobrimi nomotehničnimi spretnostmi v širšem in ožjem smislu, je odvisno, ali je norma ustavna in zakonita, razumljiva, jasna, nedvoumna in izvršljiva – da je torej njen dejanski domet tak, kot ga je nameraval doseči normodajalec. S takim pristopom smo korak bližje idealu pravne države – zagotavljanju čim boljše pravne varnosti, enotnosti, koherentnosti in konsistentnosti pravnega sistema ter s tem zaupanja v pravo.⁴

Normativni proces, ki upošteva vse omenjene dejavnike, terja svoj čas. In ravno čas je postal vsemogočni izgovor in opravičilo, čudežna šifra, s katero se zdi mogoče upravičiti vse, predvsem tisto, kar bi moralo biti drugačno in bolj premišljeno. Kot da brez časovnega pritiska človek zadev ne bi vzel zares, kot da brez nehumanih rokov občutek žrtvovanja ne bi bil dovolj velik in vreden posvečenega cilja. Čas je postal vrhovna sila, ki usmerja delovni proces. Večinoma na račun kvalitete, je poudarek, ki ga najbrž ni treba izpostavljati. Kar je (razen v res izjemnih primerih) ne le nerazumno in škodljivo, pač pa tudi nespoštljivo do ljudi, ki želimo svoje delo dobro opraviti, in posredno do vseh, ki lahko pričakujejo, da bo to delo za njih dobro opravljeno. Da bodo lahko ravno zato zaupljivi in spoštljivi oni.

Oblast mora vedeti, kaj počne, in to dokazovati tudi s spoštljivim odnosom do državljanov. To se kaže tudi v sposobnosti ne le prisluhniti, pač pa tudi upoštevati in slišati (čeprav ne nujno uslišati). Če državljani pravu in državi zaupamo, znamo lažje prikimati tudi odločitvam, ki niso popularne, ter smo sposobni spoštovati pravni red in prevzeti svojo splošno družbeno odgovornost. Vsak pri sebi si lahko odgovori, ali našemu pravu in državi zaupa in ju spoštuje. Tudi največji optimisti si pri tem danes vsaj malo nezadovoljno mrmrajo v brado, se zdi.

6. Med zaupanjem v »naše pravo« in zaupanjem v Evropsko unijo

In the absence of war we are questioning peace ... Europe is falling apart ...

Laibach, Eurovision

Poseben segment odnosa do »našega prava« pa bi lahko uvedlo naslednje vprašanje v igri asociacij, v zgoraj omenjeni anketi zastavljeno (in namenoma delno ponovljeno) šele po nekaj vmesnih vprašanjih, ki so začela dišati po odnosu do pravnega reda EU, in sicer: »Ali katera od tvojih prvih asociacij na besedno zvezo 'naše pravo' vsebuje kakršnokoli povezavo s pravom Evropske unije? Če je odgovor nikalen, kaj je po tvojem mnenju razlog za to?«

³ Božič, str. 210.

⁴ Prav tam, str. 211.

Jasnih pritrdilnih odgovorov je bilo v anketi le peščica, med razlogi za to, da naše pravo na prvi razmislek ne implicira prava EU, pa so bili zlasti nepoznavanje prava EU, občutek, da gre za pravila, ki jih državljanom ni treba upoštevati in poznati, ter dobro znani prevladujoči občutek, da se s pravom EU preprosto ne identificiramo.

Past, ki se skriva v ponujeni dvojici »pravo – naše pravo«, je bila nastavljena tudi zato, da bi se vanjo lovile in morda celo ulovile asociacije, ki bi nakazovale na dojemanje prava EU kot prava, ki ni »naše pravo«. Ravno glede na dejstvo, da smo država članica EU že deset let, namreč neprijetno bodejo v ušesa ponotranjena razlikovanja med »našim« in »njihovim«. To ni le mimobežen vtis. Še toliko bolj, ker to razlikovanje ni pogosto le med »nepravniki« ali širše med »nedružboslovci«, pač pa je zelo pogosto med ljudmi, ki imajo s tem opravka več kot le naključno ali celo zelo nenaključno v smislu vsakodnevnega službovanja. S pristopom k EU smo med drugim ne le prevzeli kopico pravnega reda EU, pač pa smo tudi, vsi skupaj in vsak od nas, prikimali dejstvu, da naše pravice in dolžnosti urejajo tudi predpisi EU, nekateri od njih celo neposredno ali vsaj z neposrednim učinkom, da morajo naša sodišča soditi o naših pravicah in dolžnostih ne le v skladu z nacionalnim pravnim redom, ampak še kako tudi ozi-
raje se na pravni red EU (kot mešanico politike, prava in ekonomije) in sodno prakso Sodišča EU (ki s sodbami z učinkom *erga omnes* pripomore k čim bolj enotni uporabi prava).

Če torej prava EU ne dojemamo kot »naše« pravo, s tem posredno ne računamo na vse tiste pravice in dolžnosti, ki iz tega izvirajo. In so vse prej kot nepomembne. Z nezavedanjem tega pomembnega dejstva izgubljammo priložnost za aktivacijo in mobilizacijo na tem polju, širše gledano pa to zanika ali vsaj rahlja že tako ubogo identifikacijo s pripadnostjo EU. Ali po desetih letih čutimo močnejšo evropsko identiteto? Ali smo brez tovrstne identitete pripravljeni, da zagrizemo v vprašanja, ki so še kako pomembna, da začnemo upati na izboljšanje zaupanja v evropski klub in njegova pravila?

7. Evropska identiteta – večna spremenljivka?

*Naš ideal je evropski človek,
različen po svojih obrazilih,
a samo eden v svojem velikem stremljenju:
ljubiti vse ljudi in v tej ljubezni delati.*
Srečko Kosovel

Za evropsko identiteto najbrž ni objektivnih kriterijev – za nekoga so meje skupne identitete geografske meje EU, za drugega skupni politični prostor ali, paradokсно, medkulturnost, iskanje skupnega v tako različnem. Sploh lahko govorimo o evropski identiteti, če je ta glede na nova pridruževanja večna spremenljivka? S pristopom se meje med vzhodom in zahod-

dom niso zabrisale, temveč včasih zgolj prestavile z zahodnih na vzhodne meje vsakokratne pristopnice k EU.⁵ V imenu skupne identitete se enotijo konteksti, ki s praktičnega vidika poenostavljajo vsakdanje življenje, medtem ko se na drugi strani zdi pomembno, da se v tem istem okviru enotne evropske identitete ohranja in dopušča raznolikost tistih kontekstov, ki spodbujajo samostojno, avtonomno in kreativno razvijanje ter sobivanje različnosti.

Lepo je slišati, da postajamo vse večja družina, a če smo lahko po eni strani zelo hitro sprejeli zabrisane meje in skupno valuto, je po drugi strani sprejemanje prava EU za svoje proces, ki terja več angažiranosti, premisleka, predvsem pa iracionalnega občutka ponotranjenosti kot rezultata mnogih dejavnikov. Čeprav ga, preden postane pravo, sooblikujejo ne le ljudje, zaposleni v institucijah EU (ki so tudi »naše«, mimogrede), ampak v znatni meri tudi strokovnjaki naše države. A če se med razlogi, zakaj naše pravo ne bi pomenilo tudi prava EU, skriva tudi marsikako priznanje, da ga ljudje premalo poznajo, da ga ne jemljejo za svoje, tičijo razlogi za tovrstno nevednost ali zavestno ignoranco globlje. Najbrž tudi v tem, koliko verjamejo (in zaupajo) v EU kot tako. Zgodba o zaupanju je najbrž podobna zgodbi o zaupanju v nacionalne predpise, pri čemer so nekateri elementi vendarle drugače poudarjeni in izpostavljeni. Ne da bi se posebej poglobljali v razlike, je med pomembne dodatne dejavnike gotovo treba šteti vsaj geografski moment sprejemanja odločitev, slabo splošno poznavanje funkcioniranja EU, kompliciran in z nacionalnim sistemom neprimerljiv, relativno nepregleden sistem predpisov EU ter ne nazadnje gromozanski uradniški aparat EU. Vse to vzeti za svoje človeku najbrž res ne diši najbolj. In iz previdnosti (in spet s pozicije državljanskega udobja) je morda lažje reči »ne vem« in »ne poznam« kot »ne zaupam, ker ...«.

8. Demokratični primanjkljaj ali novi modeli demokracije

In Europe today, the blind are leading the blind.

Slavoj Žižek

Razloge za posameznikov občutek odtujenosti Evropski uniji, nemoč ali nevoljo glede možnosti in smisla tvornega sodelovanja pri nastajanju in genezi EU kot take ter posledično glede dojemanja pravnega reda EU za (legitimno) svojega je gotovo iskati tudi v demokratičnem primanjkljaju na ravni EU v smislu zastopanosti posameznika. Razprava o demokratičnih primanjkljivostih je gotovo pomembna, celo zelo pomembna, zlasti ker enostavnih rešitev ni pri roki. Vendar pa se je treba spomniti, da demokracija ni cilj. Tudi demokracija je le sredstvo.⁶

⁵ Accetto, 2013.

⁶ Weiler, str. 17.

Ali se zatrjevanemu demokratičnemu primanjkljaju res lahko tako iskreno čudimo? Ali sami dovolj aktivno sodelujemo že v tistih okvirih, ki jih imamo na voljo, in ali nam je res iskreno mar, kdo bo imel naš glas v Evropskem parlamentu, ali verjamemo, da bi tisti nekdo, ki mu namenimo glas, lahko deloval v naše dobro oziroma imel pri takem delovanju dejansko možnost biti upoštevan? Na prvi pogled je odgovor na dlani, vendar pa razlog za ta nemar najbrž tiči tudi v tem, da hrama demokracije EU ne jemljemo za svojega. Težko verjamemo, da bo naš glas v EU, ki ga bomo – če ga bomo – oddali (če smo natančni: tistih obetanih 8 slovenskih v 751-članskem Evropskem parlamentu), sploh štel. (Temu smo, eni bolj, drugi manj, nehali verjeti že na nacionalni ravni.)

»Močan Evropski parlament je skupaj s podporo državljanov temelj demokratičnega razvoja Evropske unije,«⁷ piše na eni od spletnih strani, ki promovirajo volitve v Evropski parlament. Ali danes Evropski parlament kot edino demokratično voljeno institucijo lahko dejansko razumemo kot poglobitno jamstvo demokracije kot temeljne vrednote EU pri njenem delovanju? Državljeni Unije morda o delovanju EU že vedo dovolj, a imajo občutek, da z udeležbo na volitvah nanj ne bodo čisto nič vplivali. In kar je še huje, ta občutek je morda čisto upravičen!⁸

Danes v krizi ni zgolj ekonomska paradigma, pač pa se je v nevarnosti znašla tudi sama ideja demokracije, ki je zlorabljena na ravni tako institucionalne politike kot politične teorije. Pokazalo se je, da demokratični model, ki temelji na ideji reprezentativnosti, odgovornosti in odličnosti profesionalnih odločevalcev, predvsem pa prepletenosti z določeno ontološko/ideološko pozicijo in idejo večinskosti, pač nima veliko skupnega z demokratičnim sentimentom, kot ga najdemo v širši družbi.⁹ Poleg tega pa naj bi demokracija danes dokončno opuščala državo kot svojo teritorialno referenčno točko in se poskušala prefigurirati v smislu povezovanja lokalnih skupnosti v translokalno mrežo, ki bo predstavljala protioblast obstoječim centrom moči nacionalnih držav in transnacionalnih korporacij.¹⁰

Na tem mestu bi se rada dotaknila resnejše raziskave, kot je bila moja. Z rezultati, ki jih gre jemati zares in niso prav obetavni. Raziskava javnega mnenja v EU z Evrobarometrom leta 2013 je namreč pokazala naslednje:

S trditvijo »Moj glas v EU šteje« se je poistovetilo povprečno 29 odstotkov državljanov vseh držav članic EU, pri čemer je delež v Republiki Sloveniji znašal 28 odstotkov (najvišji, 57-odstotni, je bil na Danskem in najnižji, 11-odstotni, na Cipru).

⁷ <http://www.evropamojadezela.si/zakaj-na-volitve>

⁸ Povzeto po Accetto, 2014.

⁹ Vodovnik, str. 117.

¹⁰ Prav tam, str. 128.

Na vprašanje »Ali ste optimistični glede prihodnosti EU?« pa je pritrdilno odgovorilo povprečno 51 odstotkov državljanov vseh držav članic, pri čemer je delež v Republiki Sloveniji znašal 54 odstotkov (najvišji, 75-odstotni, je bil na Danskem in najnižji, 29-odstotni, v Grčiji in na Cipru).

Že na prvi pogled je očitno, da svoje (ne)participacije (oziroma smisla zanjo) v EU Slovenci ne jemljemo resno in da nismo med zelo optimističnimi glede prihodnosti, ki nas s to družino čaka. Ni se čuditi, zakaj tudi ko govorimo o »našem pravu«, govorimo predvsem o pravu, ki nima opraviti z EU.

9. Abstinenca in apatija ali zakaj vse vemo in ničesar ne naredimo?

*Nikar ne obupajte,
samo ne računajte name.*

Katja Perat, Povabilo na ples

Da bi prišli do prava, ki bi ga bili pripravljeni kot »naše pravo« spoštovati in mu zaupati, imamo na voljo več mehanizmov, ki pritičejo demokratični družbi. Tako nacionalni oblasti kot oblasti na ravni EU odrekamo zaupanje. Pravo je nekaj relacijskega, obstaja v odnosih ljudi med seboj in do stvari. Samoumevno je, da za tako pravno mišljenje lahko obstaja samo »odprt sistem« in v njem »intersubjektivnost«.¹¹

Paradokсно je predvsem to, da ljudje po eni strani nočejo imeti nič s politiko, po drugi strani pa je družabni čas poln poenostavljenih in demagoških pivniških debat o tem, kako je vse zanič, kako so vsi politiki isti, kako je državna uprava polna fikusov, in v isti sapi na dlani ponujajo svoje instantne vizije vladanja in reševanja sveta. Tisoč in ena interpretacija družbene resničnosti. Za udejanjanje katerih pa kar pregovorno zmanjkuje volje in poguma, aktivnosti in reaktivnosti. »Pasivnost, ki prevladuje v naši mentaliteti / in ki je ena najbistvenejših karakteristik / sodobnega življenja, pasivnost, ki sicer / usposablja človeka, da dolgo prenaša okove, / a ki obenem paralizira vsako individualno / gibanje, ta pasivnost je danes ona komponenta, / ki pospešuje naš zastoj in našo zaostalost.«¹²

Nekje vmes smo morda pozabili, da bi morali državo soustvarjati: da je voliti ne le pravica, ampak tudi državljanska odgovornost, da se naš glas s pomočjo prenekaterih platform lahko sliši tudi pri normativnem urejanju družbenega življenja, pri ohranjanju kondicije in pameti naše države. Le tako dejansko prispevamo k udejanjanju demokratičnosti, ki kot deklarativna floskula in priročno mašilo izgublja svoj klasično razumljeni domet. In morda je s krizo, v

¹¹ Kaufmann, str. 137.

¹² Kosovel, str. 16.

katero smo začeli verjeti in se ji prepuščati, preveč usahnil tudi naš državljanski pogum za upanje, da bo nekdanja obojetna podalpska mladenka zmogla previhariti viharje, zakrpati razcefrano samozavest in predvsem postati zaupanja vreden dom za ljudstvo.

Ta pogum potrebujeta ljudstvo in oblast. »Jasno si je treba torej povedati, da je ta grozna politična situacija tista, ki iz nas vleče najslabše; da nas ona sama sili v tak ponižen, zamerljiv, rezentimentski in zavisten značaj. In da potrebujemo zgolj boljšo politiko – ne 'politike' v smislu nečesa zunanjega, kar spada k 'oblasti' in kar bi moralo od zgoraj avtoritativno poskrbeti za nas, ampak 'boljšo politiko' v smislu boljšega odnosa med oblastjo in ljudstvom – da bi skozenjo na dan prišle naše že ves čas prisotne pozitivne lastnosti: naprednost, inovativnost, kreativnost, liberalnost, nadkompenzacija majhnosti in perifernosti itd. Iste lastnosti, ki so v nas žarele v času romantičnega dvorjenja med tem istim ljudstvom in njegovo sedanjo oblastjo.«¹³ Zakaj vse vemo in ničesar ne naredimo? Z množično volilno abstinenco se odrekamo demokraciji, z množično družbeno apatijo se odrekamo vpetosti v družbeno stvarnost. Če ne bomo mi, bo nekdo namesto nas.

10. Veliki majhni

*Majhni smo zato, ker hočemo služiti
malenkostnim, sebičnim idejam.*

Srečko Kosovel

Eden od priročnih razlogov, ki jih Slovenci zelo radi privlečemo na dan pri opravičevanju in upravičevanju tega in onega, je naša pregovorna majhnost. V procesu pridruževanja smo spadalali med kandidatke iz srednje in vzhodne Evrope, med tiste, glede katerih ni dvoma o tem, kakšna vloga je dodeljena glasovom iz srednje in vzhodne Evrope: vloga revnih sorodnikov.¹⁴ In kot da nam to ne bi bilo dovolj, našo državo (in sebe) vztrajno predstavljamo kot majhno. Žal se ta geografska majhnost (s katero ni nič narobe, vseeno pa nam je ni treba vzeti za svojo blagovno znamko) vse prevečkrat prelije v drugo majhnost, ki bi nas morala skrbeti. In v tej majhnosti so razlogi, da nam nikakor ne uspe postati uspešno majhen. Čeprav je biti uspešno majhen velikanska naloga, za katero so potrebne generacije, če povzamemo besede Jurija Gustinčiča. »Biti uspešno majhen je velikanska naloga, za katero so potrebne generacije. Majhna država si mora izdelati okvir in slog, predvsem pa mora verjeti v svoje zmožnosti in ostati ne le neodvisna, marveč gospodar svoje usode. Pri tem niso toliko pomembne oblike kot ravnanje. To pa ni odvisno od trenutnih svetovnih ali mednarodnih razmer.«¹⁵ Odvisno je od splošne

¹³ Lunaček.

¹⁴ Weiler, str. 15.

¹⁵ Gustinčič.

kulture, ki jo premoremo državljani, kulture bivanja, politične in pravne kulture, kulture srca in duha, spoštovanja, spodobnosti, morale, etike, solidarnosti, empatije in človečnosti, ki niso stvar prava. Zanje ne skrbimo formalnosistemske in jih ne ocenjujemo pri šolskih predmetih, temveč se jih učimo vsi celo življenje in s svojimi zgledi vlečemo druge. O njih se ne pogajamo na medvladnih konferencah in o njih ne glasujemo na volitvah, lahko in moramo pa jim izpogajati čim boljšo vsebino vsak pri sebi in med njimi izbrati najboljše. »Če jim damo težo in pravo vsebino, potem usoda majhnih ni vnaprej slabša od usode velikih, morebiti celo nekoliko lažja. Seveda pod pogojem, da majhnemu majhnost ni v napoto, da se je ne boji, da se ne trudi brati z ustnic, kaj hoče doseči večji ali veliki, in če svoje lastne interese jemlje prav tako resno kot tisti državnik, ki je izgovoril nesmrtni stavek, da njegova država nima ne stalnih sovražnikov ne večnih prijateljev, ampak le svoje interese. Kaj pa so naši interesi?«¹⁶ Resničnost še preveč caplja za idejami in željami. In mi smo še daleč od velikih majhnih.

11. Pravo. Objem. Čas (ne le) besed.

*In naše delo je trd granit
in naše sanje so suho zlato
in naše sanje niso privid.
Bodočnost je tistega, ki veruje vanjo.
Srečko Kosovel*

Četudi je pravo, zlasti delovanje pravnega sistema, precej več kot kopica besed, med drugim vsekakor terja dober občutek za besede in odgovornost do njih. In to niso le besede. Ker gre v pravo tudi za besede, ki lahko postanejo konji.

Besede, ne nujno vedno nove in inovativno skovane, temveč predvsem tako sopostavljene, da človeka napeljejo na to, da jih začne mleti v svojih mislih. In da morda spodbodejo korak. Take si želim. Da bi nas iz udobja pasivnosti, ki se zdi varna stran, premaknile k temeljitemu premisleku, nas opogumile za demokratično mobilizacijo in kultivirano razpravo o tem, kako si državo in z njo »naše« pravo predstavljamo v prihodnje ter kakšen politični in družbeni prostor si želimo. Besede kot tihe in modre preudarnosti ter besede kot bojni krik. Da se nam povrne motivacijski potencial, ki bo začel obračati kolesje v drugo smer, k zaupanju. V državo in njeno pravo. Naše pravo. Da Slovenija preseže svoje travme iz otroštva in končno zaceli svojo kolektivno zavest. Stran od dramatične retorike in manier, ki postajajo prerokbe, in prerokb, ki se s trmastim ponavljanjem prelivajo v družbeno stvarnost.

Odgovorni ste kot posamezniki.

J. P. Sartre

¹⁶ Prav tam.

Čas besed je. Toliko besed, tako malo zdrave pameti, se zdi. Skozi gosta sita je treba precediti plohe leporečij političnih kalkulantov in med njimi kritično izbrskati vrednote, ki nas bodo prepričale, ko bomo spet naivno uresničevali svojo volilno pravico (in dolžnost!) in verjeli, da naš glas lahko kaj šteje. Vrednote, ki so ključne za odgovor, ali naše pravo spoštujemo in vanj zaupamo. Vsak posebej.

Naivno upam, da bom čez deset let, če bom svoj poskus raziskave mnenj v svojem znansko-prijateljskem miljeju ponovila, med asociacijami na »pravo« in »naše pravo« naletela na več kot eno asociacijo, ki ji bo ime »objem«. Ne glede na to, kako patetično bi se to lahko razumelo. Ne nazadnje je pravo beseda (seveda ne le beseda), ki bi jo bilo treba posebno spoštovati. In se z njo kdaj tudi objeti. Ne le če si s poklicem, ki se vrti okrog nje, služiš kruh. In ne le če si o njej zastavljaš vprašanja, kot sta »o čem govorimo, kadar govorimo o našem pravu« in »kako govorimo, ko si upamo govoriti«. ¹⁷ Če želimo drugače kot danes, predvsem ne smemo molčati. Najbrž lahko vsak od nas prispeva kaj k temu, da se povrne spoštovanje in zaupanje v pravo. Le v naših glavah so priložnosti za spremembe.

Viri in literatura

- Accetto, Matej. Evropa geografskega sožitja?, Ius info, 2013. <<http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=95352>>
- Accetto, Matej. Prava ali lažna smiselnost evropskih volitev?, Ius info, 2014. <<http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=118479>>
- Božič, Katja. Nomotehnika – med tehniko in občutkom. V: Pravni letopis 2012, Znanstvena revija Inštituta za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. GV Založba, 2012.
- Cerar, Miro ml. Zaupanje v pravo. Ius Info, 2006. <<http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=10163>>
- Gustinčič, Jurij. Dva milijona, nekako. Mladina, 2013, št. 49. <<http://www.mladina.si/151510/dva-milijona-nekako/>>
- Kaufmann, Arthur. Uvod v filozofijo prava. Cankarjeva založba, 1994.
- Kosovel, Srečko. Pravica. Založba Sanje, 2012.
- Lunaček, Izar. Erotika in politika: Zaljubljenost je razburljivejša od zakona, revolucija zanimivejša od oblasti. Airbeletrina, 2013. <<http://www.airbeletrina.si/clanki>>
- Vodovnik, Žiga. Kaj je demokracija ali o nujnosti redefinicij. V: Crouch, Colin. Postdemokracija. Založba Krtina, 2013.
- Weiler, Joseph H. H. Ustava Evrope, »Ali nova oblačila imajo cesarja?« in druge razprave o evropski integraciji. Pravna fakulteta, 2002.

¹⁷ Zupan, str. 84.

Zupan, Uroš. Jesensko listje 1, IV. V: Počasna plovba. LUD Literatura, 2014.

Žižek, Slavoj. The west's crisis is one of democracy as much as finance. The Guardian, 2014.

⟨<http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/16/west-crisis-democracy-finance-spirit-dictators>⟩

⟨<http://www.evropamojadezela.si/zakaj-na-volitve>⟩

UDK 340.134:061.1EU(497.4)
Pravni letopis 2014, str. 145–158

KATJA BOŽIČ

O čem govorimo, kadar govorimo o »našem« pravu

Vsakodnevni diskurz na zelo različnih ravneh je precej enoten: da je naš pravni red kaotičen, zapleten, birokratski, neživljenjski, nepravičen.

Zaupanje v pravo, v pravno varnost in pravno državo naj bi bili imanentni odnosu do tistega prava, ki ga ljudje doživljamo kot legitimno, torej kot tisto, kar je, zelo poenostavljeno rečeno, sprejemljivo in upravičeno. Nezaupanje v pravo implicira krepko omajano zaupanje v državne institucije, torej v ljudi, ki pravo sooblikujejo, sprejemajo in izvršujejo.

Razlika med odzivi na »pravo« in »naše pravo« je pričakovana in sploh ne presenetljiva. Če prava Evropske unije ne dojemamo kot »naše« pravo, s tem posredno ne računamo na vse tiste pravice in dolžnosti, ki iz tega izvirajo. In so vse prej kot nepomembne. Z nezavedanjem tega pomembnega dejstva izgubljammo priložnost za aktivacijo in mobilizacijo na tem polju, širše gledano pa to zanika ali vsaj rahlja že tako ubogo identifikacije s pripadnostjo Evropski uniji.

Zgodba o zaupanju v pravo Evropske unije je najbrž podobna zgodbi o zaupanju v nacionalne predpise, pri čemer so nekateri elementi vendarle drugače poudarjeni in izpostavljeni. Pravo je nekaj relacijskega, obstaja v odnosih ljudi med seboj in do stvari. Z množično volilno abstinenco se odrekamo demokraciji, z množično družbeno apatijo se odrekamo vpetosti v družbeno stvarnost. Če želimo drugače kot danes, predvsem ne smemo molčati. Najbrž lahko vsak od nas prispeva kaj k temu, da se povrne spoštovanje in zaupanje v pravo.

Ključne besede: pravo, naše pravo, pravo EU, zaupanje v pravo, demokracija, aktivna participacija, evropska identiteta

UDC 340.134:061.1EU(497.4)
Pravni letopis 2014, pp. 145–158

KATJA BOŽIČ

What Do We Talk about when We Speak of "Our" Law?

Everyday discourse at very different levels is fairly uniform: that our legal system is chaotic, too complex, bureaucratic, impractical and unfair.

Trust in the law, in legal certainty and in the rule of law should be immanent to the attitude towards that law that people experience as legitimate, i.e. the law which is, very simply put, acceptable and justified. Distrust in the law implies a severely undermined confidence in state institutions, that is, in the people who shape, adopt and enforce the law.

The difference between the responses to the "law" and "our law" is expected and not at all surprising. If the law of the European Union is not perceived as "our" law, we thus indirectly do not count on all the rights and obligations resulting therefrom. And they are all but irrelevant. Through unawareness of this important fact, we are losing the opportunity to activate and mobilise in this field. More broadly, however, this denies or at least loosens the already poor identification with affiliation to the European Union.

The story of trust in European Union law is probably similar to the story of trust in the national regulations; however, some other elements may be highlighted and exposed. The law is something relational, it exists in relationships between people and in relation to things. With the massive electoral abstinence, we are renouncing democracy; with the massive social apathy we are denying involvement in the social reality. If we want the situation to change, we should not remain silent. Each of us can probably contribute something towards restoring the respect of the law and trust into it.

Keywords: law, our law, EU, trust in the law, democracy, active participation, European identity